

LUGOSI JÓZSEF

Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot szerepe a polgári peres eljárásban

ABSTRACT

The situation of a party in civil proceedings can also be described by terms – not yet used in legal literature – in which intellectual and emotional factors also play a role. As far as we are convinced, these circumstances, which determine the position of the party in the proceedings, are expressed precisely in the terms objective factual situation and subjective state of consciousness. Objective factual situation is a circumstance determined by evidence (facts) available at a given moment, which can be obtained later during the proceedings, while the subjective state of consciousness describes the changing psychological and emotional mood of the litigant during the proceedings, which is largely determined by the existence or absence of evidence to substantiate the party's claims. The ratio between the objective factual situation and the subjective state of consciousness, evidence (object), and the state of the party involved in proceedings (subject) together shows the effectiveness of their procedural actions.

Keywords: objective factual situation ■ subjective state of consciousness
■ civil proceedings ■ claimant ■ defendant ■ court

I. BEVEZETÉS

A polgári peres eljárásban az ellentétes oldalon álló felek eljárásjogi helyzetét objektív és szubjektív körülmények egyaránt meghatározzák. A rendelkezésre álló tények (bizonyítékok) és az egyén lelki-tudati folyamatai jelölik ki a fél perbeli eljárási cselekményeinek irányát, azok sikerét vagy annak esetleges elmaradását. A polgári peres eljárás az objektív és a szubjektív elemek hatására a szembenálló felek között nemcsak a per tárgyát képező jogvita, hanem az érintett személyek számára az esetek többségében küzdelem, harc is, ezért annak sikeres lezárása presztízssértékkal bíró elvi kérdés. A polgári perben a jogalany (egyén) perbeli igényérvényesítését befolyásoló pozíciója: a) az objektív

tényhelyzet (értelem)^[1] és b) a szubjektív tudatállapot (érzelem) kifejezésekkel írható le.^[2] Az objektív tényhelyzet a polgári peres eljárásban a fennálló – bizonyítékokon alapuló – lehetőséget jelenti, a szubjektív tudatállapot azon pszichológiai tényezők összessége, amely a meglévő adottságokhoz, a polgári perbeli bizonyítás várható eredményéhez való érzelmi viszonyulást fejezi ki. Az objektív és a szubjektív elemek aránya a fél perbeli magatartásának alakulására nézve is jelentős hatást fejt ki. Jelen dolgozat – a rendelkezésre álló terjedelmi keretek között – a hatályos jogszabályi előírásokon felülemelkedve, általános érvennyel, a polgári peres eljárásban a különböző hatalmi-munkajogi viszonyban és anyagi értelemben eltérő élethelyzetben lévő3 szembenálló jogalanyok (egyének) lehetséges perbeli magatartását és azok összetevőit szeretné vizsgálni.^[3] A kutatás újszerűsége az eddig még nem alkalmazott fogalompárnak peres felek viszonylatában történő alkalmazásában és elemzésében jelenik meg. A polgári peres eljárásban a tényelemek és a tudati elemek együttese szabja meg a fél eljárási cselekményeinek hatékonyságát, perbeli bizonyítása eredményességét. Ezen, a korábbi jogirodalomban elő nem forduló páros megnevezés vizsgálatunk alapján teljes mértékben kifejezi a fél polgári peres eljárásbeli helyzetét. Az objek-

[1] Az alább említendő polgári eljárásjogi, jogszociológiai, pszichológiai alpművekben és szótárak szócikkeiben megvizsgáltuk, hogy a dolgozatban vizsgált objektív tényhelyzet és szubjektív tudatállapot kifejezések előfordulnak-e. A régi polgári eljárásjogi irodalomban az objektív tényhelyzet kifejezés nem fordul elő [Magyary (1898); Bacsó (1910); Jancsó (1912); Magyary (1924); Márkus (szerk.) (1907); Plósz (1927); Kovács (1927); Sárffy (1946). A magyar polgári perjog főbb kérdései – Állam- és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtára 3. szám, 1953, Szilberek – Névai (szerk.) (1967)]. A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: rPp.) 229. § (1) bekezdése alapján tartalmazza a „tényalap” kifejezést. Kengyel (2014) munkája a bizonyítás körében a bizonyítási rendszerek bemutatása mellett a tételes eljárásjogi szabályok ismertetésére fókuszált. A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) is tartalmazza a „tényalap” kifejezést (Pp. 360. § (1) bekezdés). Megvizsgáltuk a jogszociológiai irodalomban is, hogy az objektív tényhelyzet, illetve a szubjektív tudatállapot kifejezések előfordulnak-e. Horváth (2004) műve nem említi ezen fogalmakat, Kulcsár (1966) munkájában ezen meghatározásokat nem tárgyalja, foglalkozik azonban a „társadalmi tény” meghatározással. Kulcsár (1976) munkája e kifejezéseket nem tartalmazza, viszont szerepel a tárgy- és névmutatóban a „szubjektív viszonyok” és „társadalmi tényezők” kifejezés. Nem érintette ezen kifejezéseket Gáspárdy 1979-es munkájában. Kulcsár (2002) művében ezen kifejezésekkel nem lehet találkozni, szemben a szociológiában gyakran használt és e munkában is hivatkozott „társadalmi tény” kifejezéssel. Atkinson et al. (2005) műve nem tartalmazza az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezéseket. Giddens (2008) műve a „társadalmi tények” kifejezést tartalmazza. Juhász – Szőke – Kovalovszky (szerk.) (1978) műve a „tényálladék”, illetve „tényállás” kifejezéseket tartalmazza, de a „tényhelyzet” kifejezést nem. Lamm (főszerk.) (2009) munkája nem tartalmazza az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot fogalmakat. Az Új Jogtár elektronikus Nagykommentár a „tényhelyzet” és a „tudatállapot” kifejezéseket a tárgyszó adatbázisban nem tartalmazza.

[2] A jogszociológiai irodalom az eljáró bíró ítélezését (a jogalkalmazói döntéseket) meghatározó tényezőket objektív és szubjektív okok alapján közelíti meg (lásd: Kulcsár, 1976, 270-290.; Bencze, 2012, 26.). Ezen, más megközelítés alapján vizsgált, objektív és szubjektív tényezők a polgári peres eljárásban érintett peres felek oldalán is fennállnak.

[3] A kutatás alapját a szerző doktori értekezésében ezen fogalmakhoz kapcsolódó fejtegetései képezik. Ld. Lugosi, 2021, 168-169.

tív tényhelyzet (*objective fact situation*)^[4] és a szubjektív tudatállapot (*subjective state of consciousness, state of mind*)^[5] fogalompár – nézetünk szerint – általános jelleggel, az adott konkrét ügytől és a mindenkor hatályos jogszabályi előírásoktól is függetlenül^[6] képes a polgári peres eljárásban a tárgy és a személy együttes, de változó kapcsolatának leírására. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot fogalmakkal jellemezhető állapot, a tárgyi feltételek és a személyi tényezők, azok konkrét ügyben egymáshoz viszonyított aránya, mértéke, alanytól, pertípustól függően adott esetben teljes egészében különbözhet.^[7] A bíróság előtti magánjogi igényérvényesítésben az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot ikerdefiníciók által leírhatóvá válik bármely körülmény, hangulat, amely az érintett felekhez, az eljárás tárgyához és a konkrét jogvitához kapcsolódik. A bíróság előtti polgári peres jogvitában érdekelt fél számára az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot együttes kombinációja határozza meg a magánjogi jogérvényesítés eredményességét vagy annak hiányát. A tanulmány a korábbi megközelítésekkel eltérően peres felek magatartásának pszichológiai hátterét, azok mozgatórugóit, valamint az általuk perbe vitt adatokat, állításokat a saját bizonyításuk eredménye alakulásának (a tényhelyzetnek) tükrében vizsgálja. A témaválasztás indoka az alkalmazott fogalompárnak a felperes és az alperes aspektusából a polgári peres eljárás folyamatába történő beillesztése, azok alakulásának bemutatása. A témaválasztás célja annak igazolása, hogy a vizsgált kifejezések a mindenkori jogszabályi előírásoktól függetlenül, általános jelleggel alkalmasak lehetnek a felek perbeli helyzetének és eljárási magatartásaik változásának bemutatására. Mindezen, a kutatás tárgyát képező folyamatok, eljárások hazánkban és külföldön is olyan társadalmi közegben játszódnak

[4] Az amerikai jogirodalomban a „fact situation” vagy „fact pattern” kifejezések – főként büntetőjogi vonatkozásban – az adott jogeset kulcsfontosságú tényeit foglalják össze, az esetleges jogkövetkezmények megállapítása nélkül (Ld. Lehman – Phelps, 2005), lásd még Fact Situation legal definition of Fact Situation (thefreedictionary.com), Rule 401. Test for Relevant Evidence | Federal Rules of Evidence | US Law | LII / Legal Information Institute (cornell.edu), a korábbi jogirodalomból „tények”-ről és „tényállítások”-ról ld. Cook, 1937, 233-246. A német jogirodalomban ismereteink szerint a „e Sachlage”, a „r Sachverhalt”, „r Tatbestand” kifejezések fordulnak elő a „tényállás” kifejezés megfelelőjeként, a „tényhelyzet” kifejezés német nyelvű formája – ismereteink szerint – külön nem jelenik meg.

[5] Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések második szavát, a „tényhelyzet” és a „tudatállapot” kifejezéseket az Ország – Magay (2009) munka nem tartalmazza, illetve Erdei (2007) sem tesz ezen kifejezések második tagjáról („tényhelyzet” -ről, illetve „tudatállapot” -ről) említést. A kifejezések angol nyelvűre történő lefordítása a szerző saját munkája, nem a jogirodalom által használt meghatározások.

[6] A tanulmány későbbi részében történik jogszabályi hivatkozás a korábbi és a jelenleg hatályos polgári eljárási törvényekre, amelynek célja a „tényhelyzet” fogalom tartalma jogszabályi előírásokhoz való kapcsolódásának kimutatása, de ez a körülmény nem érinti az alkalmazott fogalompár hatályos jogszabályi előírásoktól való függetlenségét.

[7] A polgári peres eljárásban érintett peres fél szubjektív tudatállapotának kérdése könnyen elvezethet az újabban a tudományos érdeklődés fókuszába kerülő tudományterülethez, a „jog és pszichológia” diszciplínához (lásd a témával kapcsolatban a teljesség igénye nélkül például: Pataki, 2011, 1-5., Hunyady – Berkics (szerk.), 2015 c. műve; Visontai-Szabó, 2017, 291-301. és Torma, 2020, 9-12. tanulmányaiban).

le, amelyben a felmerült társadalmi konfliktushelyzetek valamilyen rendezést igényelnek.^[8] A társadalmi konfliktusok egy részének megoldása pedig végső soron a bíróság előtti magánjogi jogérvényesítés folyamatában valósul meg.

II. A JELENLEG HATÁLYOS HAZAI JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

1. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések jelentéstartalma

A Pp.-ben a „keresetlevél” tartalmi elemei körében a „tényállítás” kifejezés fordul elő.^[9] A Pp. előírásai a „tényhelyzet” kifejezést nem tartalmazzák, mint ahogy a korábbi polgári eljárásjogi törvényeink, a rPp. és a Polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. (a továbbiakban: Plósz-féle Pp.) sem. Nagy polgári eljárásjogászunk, Magyary Géza (1964 – 1928) még a XIX. században tett megállapítása szerint „a tények a melyeknek valódiságáról – korabeli helyesírás szerint – a bírónak meggyőződést kell szereznie, mindig már megtörtént tények s így a bíró a saját megfigyelése által azok valódiságáról nem is győződhetik meg. A bíró ama tényeknek rendszerint csak a hatásait észleli, és csak ezekből következtethet vissza maguknak a tényeknek valódiságára. Minden tény állapotváltozást idéz elő, ebből kisebb vagy nagyobb bizonyossággal következtetést vonhatunk arra, hogy azt mely tény idézte elő, habár azt a tényt nem is észleljük, csak a hatását, az állapotváltozást.”^[10] Novák István (1914 – 2006) – még a rPp.-vel összefüggő – megfogalmazása szerint „a tények...önmagukban értéktelenek. Ahhoz, hogy a perben értékessé és felhasználhatóvá váljanak, túlnyomórészt bizonyításra szorulnak. Ez a körülmény kifejezetten jelentkezik a polgári peres eljárásnak abban a sajátosságában, hogy az egész eljárás gerincét a bizonyítást magába foglaló perszak adja, és hogy a bizonyításnak a polgári per sorsát illetően döntő jelentősége van.”^[11] A polgári peres eljárásban a fél állítása (előadása) akkor válik – a bíróság által elfogadott – tényné, ha bizonyítást nyer.^[12] Előfordul, hogy a fél birtokában lévő tárgyi bizonyítékok önmagukban igazolják a fél perbeli állítását (pl. ilyen lehet a közjegyzői okirat, közigazgatási hatósági határozat, rendőrségi jegyzőkönyv). Ezen bizonyítékokat a félnek a bizonyítási eljárásban a bíróság elé kell tárnia, és a bíróságnak is meg kell győződnie arról, hogy az általa

[8] „...erősen él a társadalmi és gazdasági fejlődés természetes következménye a jog használatának intenzívebbé válása, a jog mennyiségének növekedése és a pereskedés gyakoribbá válása. A perrobbanás a modernizáció velejárója, a kapitalista gazdaság kikényszeríti a formális és a racionális megoldások biztonosságát.” Ld. Fleck, 2017, 11-108., 76-77., lásd még: Pokol, 2002, 30-44.

[9] Pp. 170. § (2) bekezdés d., e.

[10] Magyary, 1898, 193-194.

[11] Novák, 1966, 22.

[12] Pp. 4. § (2) bekezdés, Pp. 265. § (1) bekezdés.

előterjesztett bizonyítékok alkalmasak-e az állításainak az igazolására.^[13] A bizonyító fél ugyanakkor a rendelkezésére álló bizonyítási eszköz(ök) alapján még azt megelőzően, hogy azt a bíróságra benyújtotta volna, joggal vagy kétséggel gondolhatja, hogy ezen bizonyítási eszköz(ök) a perbeli állításait igazolhatják-e (tudati elem). Ha a fél a birtokában lévő bizonyítási eszközökről tudja, hogy azok az állításait igazolják, ezen bizonyítékok az objektív tényhelyzet részét képezhetik. A fél rendelkezésére álló bizonyítékok és indokolt bizonyítási indítványok együttesen határozzák meg az objektív tényhelyzetet, a perbeli bizonyításának fennálló tényeken alapuló helyzetét. Az objektív tényhelyzet – felfogásunk szerint – az eljárás megindításakor rendelkezésre álló mindazon igazolt állítások (tények, bizonyítékok) és az eljárás során fogatosításra kerülő bizonyítási indítványok alapján a fél által várhatóan igazolható vagy megcáfolható állítások (tények, bizonyítékok) összessége. Az objektív tényhelyzet azt is megmutatja, hogy a fél számára az állításai igazolására milyen bizonyítékok (bizonyítási eszközök) állnak majd rendelkezésre. A kifejezésben az „objektív” jelző az állított tények igazolására szolgáló bizonyítékok rendelkezésre állását, annak a fél személyiségétől nem befolyásolt jellegét fejezi ki. A „tényhelyzet” fogalom utal az állítások igazolására szolgáló bizonyítékok (bizonyítási eszközök) adott pillanathoz való kapcsolódására. Az objektív tényhelyzet a keresetlevél bíróságra történő benyújtása időpontjában fennálló aktuális állapota azért lényeges, mert ekkor látja át a fél, hogy milyen esélye van – a rendelkezésre álló bizonyítékok és várható bizonyítási indítványok alapján – objektív (tárgyszerű) alapon a perbeli állításai igazolására, annak bíróság általi elfogadására/elfogadtatására. Az objektív tényhelyzet a polgári peres eljárás időtartama alatt folyamatosan változhat, a fél adott bizonyítási eljárási cselekménye sikerének vagy sikertelenségének függvényében. Az objektív tényhelyzet mindig az adott pillanathoz kötődik, az állapot soha nem fix és változatlan, a polgári peres eljárás adott fél nézőpontja szerinti alakulásához kapcsolódik. Az objektív tényhelyzet végső „státuszát” a bíróság ítéletének jogerőre emelkedése időpontjában éri el, ekkor válik a bíróság által megállapított tényállás a felek számára már véglegessé, végérvényessé (*res iudicata pro veritate accipitur*).

Az ember tudatát egy adott pillanatban fennálló észleletei, gondolatai, érzései alkotják.^[14] A tudat úgy definiálható, mint „gondolataink, érzéseink és észlelésünk (belső események) és környezetünk (külső ingerek) tudatossága”.^[15] A tudat „a filozófiában és a pszichológiában az agy legmagasabb rendű funkciója, amelynek lényege, hogy célszerűen visszatükrözi a külvilágban lévő tárgyak objektív tulajdonságait és kapcsolatait, gondolatilag előre megtervezi a cselekvést és előre következtet annak eredményére”.^[16] A tudat „az agynak az a működése,

[13] Pp. 276. § (1) – (2) bekezdés.

[14] Pszichológia kidolgozott tételek – Babeş-Bolyai Tudományegyetem 2009 Távoktatás: A tudat fogalma és funkciói. Módosult tudatállapotok.

[15] U1 A0S1: What is psychology?

[16] Peschka – Beck (főszerk.), 1990, 816.

amellyel a világot visszatükrözi”.^[17] A pszichológiai megközelítés szerint „a tudat két alapvető feladata...1. önmagunk és környezetünk monitorozása, vagyis érzékleiteink, emlékeink és gondolataink pontos és érző leképezése; továbbá 2. önmagunk és környezetünk folyamatos, viselkedéses és kognitív terveink elindítását és befejezését szabályozó kontrollja”. (Kihlstrom, 1984).^[18] Az emberi tudat része a joghoz való viszonyulást meghatározó jogtudat is (*legal consciousness*).^[19] A szubjektív tudatállapot jelen esetben a polgári peres jogvitában érintett peres fél személyiségéhez köthető. A kifejezés „szubjektív” része a jogvitában érdekelt fél helyzetének saját szemszögből való megítélését fejezi ki. A meghatározásból a „tudatállapot” szóösszetétel a polgári peres jogvitában a peres fél aktuális érzelmi, lelki, mentális helyzetét írja le a magánjogi jogérvényesítése sikeressége, eredményessége vonatkozásában. A szubjektív tudatállapot a peres fél perbeli győzelmi esélyének belső, érintett általi felfogása. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések nemcsak a peres felek tárgyi bizonyítási eszközeihez és bizonyítási indítványaihoz kötöttek, hanem a polgári peres eljárásban érintett felek érzelmi, lelki és mentális állapotához is kapcsolódnak. A „tényhelyzet” fogalomban a „tény” kifejezéshez hozzárendelt „helyzet”, fogalomrész szemléletesen kifejezésre juttatja a tény által teremtett stabilitást, bizonyosságot. A „tudatállapot” kifejezésben az „állapot” fogalom pontosan tükrözi a személyiség pillanatról pillanatra való változásának lehetőségét, amely meghatározott, aktuális időpillanatban váratlanul is bekövetkezhet (de könnyen előfordulhat, hogy a személyiség hangulata már a következő időpillanatban, külső inger hatására ismételten megváltozik). Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot teljes mértékben kiegészíti egymást, mert a tény (értelem) és a tudat (érzelem) csak együttesen fejtheti ki hatását, a perben álló jogalany (egyén) állításait igazoló bizonyítékok nélkül a jogát nem tudja hatékonyan és meggyőzően érvényesíteni, de a magánjogi igényérvényesítés sikeréhez a jogalany (egyén) ebbéli, ezirányú belső meggyőződése is okvetlenül szükséges.

2. A polgári peres eljárás megindítása

Az objektív tényhelyzetet mindazon bizonyítékok és bizonyítási indítványok fél számára való rendelkezésre állása jelenti, amelyeknek birtokában a bíróság előtt polgári peres eljárást kezdeményez. Ha a perbeli előadás alátámasztására szolgáló bizonyítékok, lehetséges bizonyítási indítványok a fél számára csak hiányosan állnak rendelkezésre, a fennálló objektív tényhelyzet és racionális

[17] Juhász – Szőke – O. Nagy – Kovaloszkzy (szerk.), 1992, 1409.

[18] Atkinson et al., 2005, 219.

[19] „A jogtudat fogalma egyaránt magába foglalja a joghoz való viszonyulást (jogi attitűdöt), a jogismeret és a jog használni tudását, hasonlóan ahhoz, hogy általában a „tudat” is felöleli a világhoz való érzelmi viszonyulást, az elméleti tudást és a világban való eligazodás képességét.” Ld. Vinnai, 2012, 122-142., 135-136.

megfontolások eredményeként várhatóan nem kezdeményez a bíróság előtt polgári peres eljárást. Ennél a pontnál kapcsolódik a folyamat a bevezetett másik fogalomhoz, a szubjektív tudatállapothoz, amely alapján a fél a rendelkezésre álló bizonyítékok kevésbé hatékony bizonyító ereje ellenére mégis dönthet arról, hogy megindítja polgári peres eljárást. Ha a fél polgári peres eljárást kezdeményez, ennek számos, egymástól különböző – objektív és szubjektív – oka egyaránt lehet. Az egyén (jogalany) az eljárás kezdeményezése előtt, ha reálisan és észszerűen gondolkodik, számításba veszi: 1. az eljárás várható költségeit; 2. az eljárás megindításakor ténylegesen előlegezendő költséget; 3. az eljárás érdemi befejezésének várható időtartamát; 4. a perbeli állításai alátámasztására szolgáló, hitelt érdemlő bizonyítékokat és megalapozott bizonyítási indítványokat; 5. a fennálló jogvita típusát, jellegét; 6. a saját érzelmi érintettségét az eljárás megindításában (van-e személyes motivációja az ellenérdekű fél irányában).^[20] Személyenként szubjektív, hogy a felsorolt pontoknak az adott egyén számára mi a fontossági sorrendje. Az eljárás megindítása egyéni elhatározás eredménye, amelynek társadalmi hatása a bíróság működésében mutatkozik meg. A keresetlevél bíróságra való benyújtása és a bírói döntés mögött emberi magatartások, szándékok, törekvések húzódnak meg. A keresetlevél bíróságra történő benyújtásának elhatározása durkheimi értelemben társadalmi tényként értékelhető.^[21] F. S. Cohen (1907 – 1953) amerikai jogfilozófus nézete szerint „a bírói döntés társadalmi tény, a társadalmi erők metszéspontja...”^[22] Az eljárás kezdeményezésének elhatározását – optimális esetben – az objektív (racionális) és a szubjektív (tudati, érzelmi) tényezők is befolyásolhatják, de döntő szerepet e körben az észszerűségi megfontolások játszanak (az időtényező, az anyagi ráfordítás, az eljárással együtt járó stressz). A polgári peres eljárás megindításának felmerülésekor az egyénben (jogalanyban) a szubjektív tényezők az eljárás megindítását támogató vagy azt ellenző érzelmi viszonyulásként, emocionális impulzusként jelennek meg. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot tárgyi és személyi tényezői pertípustól függetlenül jelen vannak az eljárás megindításától kezdődően a polgári peres eljárás teljes időtartama alatt. A fél helyzetének ezen, bevezetett kifejezésekkel való jellemzésében annak a ténynek, hogy a későbbi jogvitában kik az egymással szemben álló felek, kevésbé van szerepe, legfeljebb csak annyiban, hogy e két – objektív és szubjektív – tényező egymáshoz való viszonyulása, azok mértéke a döntés meghozatalában egyénenként eltérő mértékű lehet. Az objektív (tárgyi, értelmi) és a szubjektív (alanyi, érzelmi) szempontok jelentősége, befolyása a peres félre üggyípustól és az ügyben érintett egyén (jogalany) érzelmi beállítódásától függően is személyenként változhat.

[20] Csepeli, 2003, 164.

[21] Émile Durkheim (1858–1917) francia szociológus, a modern (jog)szociológia atyja szerint „társadalmi tény minden olyan – állandósult vagy nem állandósult cselekvésmód, amely képes kényszerítő erővel hatni az egyénre, vagy pedig ami egy adott társadalomra általánosan jellemző és egyéni megnyilatkozásaitól független, önálló léttel rendelkezik”. Ld. Durkheim, 1978, 272-311., 279.

[22] Cohen, 1960, 70-71. Idézi: Kulcsár, 2002, 287.

3. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot szerepe a különböző típusú eljárásokban

Előfordulhatnak a bíróság előtt olyan típusú magánjogi jogviták, amelyekben nem mellérendelt kapcsolatban álló egyén (jogalany) és/vagy gazdálkodó szervezet (jogi személy) áll szemben egymással (mint pl. elszámolási jogvita két magántulajdonban álló gazdálkodó szervezet között), hanem az egyik fél sajátos helyzetéből fakadóan közöttük aszimmetrikus, egyenlőtlen helyzet alakul ki. A polgári jogi (munkajogi) jogterület tárgykörébe tartozó jogvita keletkezhet két, egymástól eltérő helyzetben lévő fél között is, mint pl. a munkáltató és a vele foglalkoztatási jogviszonyban álló munkavállaló között, multinacionális, jelentős piaci pozícióval és nagy befolyással rendelkező tőkeerős gazdálkodó szervezet és a vele munkajogi kapcsolatban nem álló egyén (jogalany) között, vagy éppen a hatósági jogkört gyakorló állami szerv vagy a vele szolgálati viszonyban álló alkalmazott és az egyén (jogalany) között is. Ezen helyzetekből fakadóan, a polgári peres eljárásban a meglévő státuszából eredően az egyik oldalon számottevő „erőfölény”, pozícióból fakadó előny jelenhet meg. Az egyenlőtlen helyzetben lévő fél számára az ilyen szituációkban bizonytalan kimenetelű döntés lehet az eljárás megindítása vagy annak elvetése.^[23] Az eljárás kezdeményezése az egyén (jogalany) részéről összetett lelki-tudati folyamat, az észérvek és az érzelmi megfontolások belső küzdelmének a konklúziójaként alakul ki. A nem aszimmetrikus helyzetben lévő fél számára az emocionális aspektus és a tárgyszerűség racionális megragadása azért vetődhet fel még inkább az eljárás kezdeményezésekor, mert adott esetben azzal az egyén (jogalany) jelentős kockázatot vállal(hat) (pl. munkahelyi státusz bizonytalanná válhat), és a jogvita megindításának elhatározása függhet az általa a jogvitát érdemben elbíráló bírósági szervezettel szemben támasztott bizalomtól, elvárástól is.^[24] Az egyén (jogalany) érzelmi attitűdje és a rendelkezésére álló tárgyi eszközök (bizonyítékok, bizonyítási indítványok) mellett a bíróság szerepe, helyzete azokban a szituációkban értékelődik még fel, amikor a keresetlevél bíróságra való benyújtásának elhatározása a jogvitában érdekelt fél számára sem egyértelmű. A fél ilyenkor rendszerint mérlegeli, mennyiben bízhat meg a bíróság döntésében, mit várhat el a bíróságtól, a bírósági szervezettől (gyorsaság, időszerűség, megalapozottság, hatékonyság tekintetében). Ezen helyzetekben az egyén (jogalany) szubjektumán és objektív adottságain kívül a jogvitát elbíráló bírósági szervezet megítélése is lényeges információ lehet, az eljárás megindításakor a bíróságról, a bírósági szervezet egészéről a társadalom, de legfőképpen az egyén által alkotott kép is fontos szerephez jut.^[25] Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot szerinti meg-

[23] Róbert – Fekete, 2017, 81-97.

[24] A bírósági szervezettel szembeni bizalom több, az eljárás megindítása előtt számításba vett szempont között az eljárás kezdeményezése irányába mozdíthatja el a későbbi igényérvényesítő felet. Ld. Fleck, 2008, 238-246.

[25] Ld. Bencze – Badó, 2016, 415-441.; Czoboly, 2016, 758-776.

határozottság más típusú bíróság előtti és más típusú hatóság előtti eljárásokban (büntetőeljárásban, közigazgatási – és munkajogi jogvitában, közigazgatási hatósági eljárásban) is megfigyelhető. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot által determinált perbeli (bizonyítási) eredményesség szerepe, jelentősége azon pertípusokban nagyobb, amelyeket a fél kezdeményez, és nem hivatalból (*ex officio*) indul.^[26] A személyiséget befolyásoló lelki (tudati) elemek túlsúlya az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot egységét könnyen felboríthatja, ami a szubjektív elemek (önbizalomhiány, pesszimizmus, a valós helyzet fel nem ismerése, a bíróság működésében való kiábrándulás) túlsúlyba kerülését jelentheti. Az eljárás megindításáról szóló döntés meghozatalakor a személyiség szubjektív tényezők irányába való eltolódása pozitív érzelmi beállítódás esetén (mint pl. a perlekedési hajlam fennálltakor, a bírósági tárgyalóteremben kialakuló helyzetekhez való erős személyes vonzódáskor) sem zárható ki. A fél ilyenkor a saját perbeli esélyeit kisebbiteni, tompítani igyekszik, helyzetének racionális mérlegelésén felülkerekedik a polgári peres eljárás megindításának erős motivációja. Az eljárás megindításának irányába mutató pozitív és azt ellenző, negatív irányt erősítő szubjektív elemek főként akkor fordulhatnak elő, amikor a fél eljárást kezdeményező pozíciót foglal el. Az eljárásba kényszerített alperesi pozíció a szubjektív elemek pozitív vagy negatív irányba való elmozdulására kevésbé ad lehetőséget, mert a fél ilyenkor már előre kijelölt, „rögzített pozícióba” kerül, választási esély nélkül. Az objektív tényhelyzet szerepe más, nem peres, hanem egyéb eljárásokban azért lehet jelentős, mert a fél bizonyítási kötelezettsége ezen eljárásokban is – változó mértékben ugyan, de – szintén fennáll. A hivatalból indult eljárásoknál (büntetőeljárás, bizonyos közigazgatási eljárások) a bizonyítási kötelezettség az eljárást kezdeményező hatóságot terheli.^[27] A hivatalból indult nem polgári peres eljárásokban a fél személye/személyisége és ebből fakadóan a szubjektív tudatállapot szerepe – a bizonyítás sikeréhez, eredményességéhez képest – kevésbé válik lényegessé, ezzel szemben viszont ezen eljárásokban az objektív tényhelyzet jelentősége megnő, mert az eljáró hatóságot bizonyítási kötelezettség terheli. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot akkor, olyan eljárási körülmények között tesz szert fokozott jelentőségre, amikor a felet/feleket az állításai igazolása tekintetében – a hivatalból kezdeményezett egyéb hatósági eljárásokkal szemben – bizonyítási „kötelezettség” terheli.^[28] A személyállapotú perekben ismert a hivatalból történő bizonyítás,^[29] amely a fent nevezett eljárások között sajátos átmenetet képez. A bíróságot terhelő hivatalbóli bizonyítási kötelezettség a fél rendelkezési jogának (és a bizonyítás tekintetében őt terhelő felelősség) bíróság általi részbeni átvétele is mentesítheti a felet a bizonyítás terhe alól. Ez a körülmény az eljárást

[26] A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 4. § (1) bekezdés, az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) 3. §, 103-105. §.

[27] Be. 7. § (1) – (2) bekezdés, Ákr. 62. § (1) bekezdés.

[28] Pp. 4. § (2) bekezdés, Pp. 265. § (1) bekezdés.

[29] Pp. 433. § (3) bekezdés.

kezdeményező fél számára az eljárás megindításáról szóló döntés meghozatalát sok tekintetben kockázatmentesebbé és könnyebbé teheti.

4. A ténnyalap és a tényhelyzet

A hazai jogirodalomban a „tényállás” és a „tényállítás” kifejezések használata általánosan elterjedt.^[30] A „tényállítás” fogalmát a Pp. a keresetlevél kapcsán említi.^[31] A Pp. a „tényállás” kifejezést nem tartalmazza, a kifejezés jelentéstartalma a bírói jogalkalmazói gyakorlatban kristályosodott ki. A Rpp. (229. § (1) bekezdése) és a Pp. (360. § (1) bekezdése) is rögzíti a „ténnyalap” kifejezést („az ugyanaból a ténnyalpból származó jog iránt” formulában), a határozatok jogereje, illetve a *res iudicata* kapcsán. A Pp. az értelmező rendelkezések között a „ténnyalap” kifejezést nem tartalmazza.^[32] A „ténnyalap” kifejezés értelmezése per definitionem az anyagi jogerőhatással kapcsolatban kialakult bírói gyakorlatban sem jelenik meg. A „ténnyalap” kifejezés a keresetlevél alapjául szolgáló tények összességét (tényállást) jelenti, amelyre a fél a polgári peres eljárásban érvényesíteni kívánt

[30] A Magyar Jogi Lexikon VI. kötete, Pergátló kifogás – Zsupán szerint „a polgári perben az ítéletnek az a része, amely annak megállapítását tartalmazza, hogy mi történt a perben, és mi történt az ügyben. A tényállásnak e szerint két része van; tartalmaznia kell 1. a felek összes tényállításait, erre vonatkozó nyilatkozatait, az összes felajánlott, de mellőzött bizonyítékait és mellőzött egyéb kérelmeket, a bizonyításfelvétel eredményeit; tartalmaznia kell 2. azoknak a tényeknek határozott és kimerítő külön felhasználását, amelyeket a törvény a tárgyalás eredménye alapján valóságnak megállapított”. (Márkus (szerk.) 1907, 602.). A tényállítást „a kereset megállapítására szolgáló tények előadása, szemben a jogállítással (causa proxima id deo agitur), vagyis annak a jognak az előadásával, amelyet a felperes a perrel érvényesíteni akar. A tényállítást a keresetlevélnek csak előkészítő, a jogállítást ellenben lényeges kelléke. A jogállítást a keresetlevélben előadandó s az alperes perbebeocsátkozása után meg nem változtatható, a tényállítást a szóbeli perekben a tárgyalás befejezéséig bármikor felhozható s módosítható”. (Márkus (szerk.) 1907, 605.).

[31] Pp. 170. § (1) bekezdés e. pont. Az Új Jogtár Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez a „tényállítást” kifejezés kapcsán megállapítja: „A keresetlevélben feltüntetendő tények körét az érvényesítendő jog és a kereseti kérelem tartalma jelöli ki. A keresetlevél mellékleteként csatolt iratok nem tekinthetők kereseti tényelőadásnak és nem is pótolják azt. A felperesnek egyrészt elő kell adnia a jogot megalapozó, azaz jogot keletkeztető összes jogilag releváns és konkrét (határozott) tény, tehát nemcsak a nevesített jogalap törvényi tényállását megvalósító, hanem a jogalapi előfeltételekhez kapcsolódó tényeket is (pl. a zálogjog megalapításával, létrejöttével, a zálogjoggal biztosított követelés létrejöttével, tartalmával, esedékességével, hitelezői minőségével kapcsolatos tények). Másrészt elő kell adni a kereseti kérelmet megalapozó konkrét tényeket, ami annak bemutatását jelenti, hogy a felperes a kérelem tartalmát hogyan határozta meg, az mit tartalmaz, miből tevődik össze, hogyan és milyen adatok alapulvételével került meghatározásra. Fontos kiemelni, hogy a jogállításhoz a jogilag egyértelmű jogalap nevesítése az érvényesített jog beazonosítását, kijelölését szolgálja, míg a ténnyalap esetében a kereset alaposságának alátámasztása a cél, ami a konkrét tényállítások előadását illetően lényegesen nagyobb részletezettséget kíván.” Ld. Wopera (szerk.), 2024, a 170. § -hoz fűzött kommentár. A „tényállítást” hiánytalanságával összefüggésben rögzíti a kommentár: „Amennyiben a felperes keresete tartalmazza valamennyi jogra mutató tényállítást, amelyek megfeleltethetők az általa a minősítés során felhívott anyagi jogszabály, mint jogalap törvényi tényállásának, úgy a kereseti tényállás teljes.” Ld. Ébner, 2018, 742.

[32] Pp. 7. § (1) bekezdése.

jogát is alapítja.^[33] A „tényalap” azon, a fél által tényként kezelt adatok összessége, amelyeken felperes kereseti kérelme is alapul. A „tényállás” elnevezés a bíróság által tényként elfogadott azon, múltban végbement események, történések, magatartások összessége, amelyekre a jogvita elbírálása körében a bíróság az érdemi döntését alapítja. Horváth Barna (1896 – 1973) megállapítása szerint „a tényállás...nem egyszerűen tény, hanem a tény olyan állása, amelyet a jog minősít, lebélyegez”.^[34] Közös a „tényalap” és a „tényhelyzet” kifejezésekben, hogy mindkettő tisztán objektív természetű. A Pp.-t magyarázó új jogtár elektronikus nagykommentár szerint „a tény- és jogazonosság jelentése szerint nem indítható újabb per, ha a felek ugyanarra a történeti tényállásra kívánják alapítani keresetüket, feltéve hogy az abból fakadóan érvényesített jogviszony is azonos”.^[35] A „tényhelyzet” kifejezés – a korábbi hivatkozások szerint – a jogszociológiai és a polgári eljárásjogi jogirodalomban nem fordul elő. A „tényalap” polgári eljárásjogi kifejezés, ezzel szemben viszont a „tényhelyzet” olyan, objektív adatokon alapuló aktuális állapotot tükröz, amely az egyén (jogalany) perbeli gondolkodására, perbeli magatartására adott esetben pszichológiai (szociálpszichológiai) hatást gyakorol. A „tényalap” az annak alapján érvényesíteni kívánt joghoz kötődik, dogmatikailag a határozatok jogereje, az anyagi jogerő tárgykörében helyezhető el. A dolgozatban használt „tényhelyzet” kifejezés a „tényalap” -hoz hasonlóan is polgári eljárásjoghoz kötődik, mert a polgári perbeli állapot leírására szolgál, de nem polgári eljárásjogi fogalom. A „tényalap” a polgári peres eljárás megindításának alapjául szolgáló tényállás, amely az eljárás megindításakor rögzült (statikus jellegű). A polgári peres eljárás kezdeményezését követően természetesen a később bekövetkezett tények a jogvita elbírálása körében már nem bírnak relevanciával. Az objektív „tényhelyzet” ezzel ellentétben az eljárás folyamatban léte alatt a bizonyítási eljárás eredményétől függően változhat (dinamikus sajátosságokkal bír), a tényhelyzet a bizonyítási eljárás folyamatban léte alatt a fél számára előnyösen vagy azzal ellentétes irányban is módosulhat. Az objektív tényhelyzet a bíróság jogerős ítéletével nyeri el végső formáját, a bíróság által megállapított tényállás az érintett felek számára ekkor válik objektív valósággá. A tényhelyzet az adott időpillanatban rendelkezésre álló és a jövőben beszerezhető bizonyítékok által determinált állapot, amely jelentős hatást gyakorol a fél perbeli hangulatára, tudatállapotára. A rendelkezésre álló, a fél állításai igazolására szolgáló bizonyítékok számával és azok bizonyító erejével ará-

[33] A hatályos és a korábbi Pp. -k nem definiálják és a bírói gyakorlat sem adja értelmező magyarázatát a „tényalap” fogalomnak. A bírósági határozatokban a „tényalap” kifejezés az adott jogszabályhelyet érintően a bíróság jogi érvelésével összefüggésben fordul elő, de a bíróság nem adja annak magyarázatát. Lásd a bírói gyakorlatból a BH2022.49 – Kúria Pfv. VIII.20205/2017/7., Kúria Pfv. 20364/2021/7., Kúria Pfv. 20205/2021/7., BDT2020.4279. – Fővárosi Ítéletábra 7. Pf.21.138/2018/5. sz., EBH2010.2187. – Legf. Bír. VI. 37.173/2009. sz., EBH2009.1969. – Legf. Bír. Gfv. XI. 30.075/2009. sz., EBH2005.1376. sz. – Legf. Bír. Kfv. I. 35.007/2005/11. sz., BH1975.78. – Kecskeméti Megyei Bíróság Pf. III.21.385/1973. sz. határozatokat.

[34] Horváth, 2004, 146.

[35] Wopera (szerk.), 2024, a Pp. 360. § - hoz fűzött magyarázat.

nyosan a fél belső meggyőződése (önbizalma, magabiztossága, határozottsága) is egyre inkább erősödik. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot közötti kölcsönhatás ennek következtében közvetlenül is kimutatható. A peres fél a bizonyítás eredményének – a tényhelyzetnek – alakulása függvényében az azt megelőző perbeli pozíciójához képest kedvezőbb vagy még előnytelenebb helyzetbe kerül, amely a tudatállapotának alakulására is erős behatást gyakorol. A polgári peres eljárás megindításához fűződő erőteljes belső elhatározás hiánya vagy az eljárás fél számára hátrányos alakulása visszatarthatja őt az eljárás megindításától és peren kívüli egyezség megkötésének irányába terelheti gondolkodását. Ebben az értelemben az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések a fél tudatára gyakorolt szerepe között kölcsönösen egyenes arányosság áll fenn.

III. A PERES FELEK ELJÁRÁSI ASPEKTUSA AZ OBJEKTÍV TÉNYHELYZET ÉS A SZUBJEKTÍV TUDATÁLLAPOT ALAPJÁN

1. A felperes perbeli pozíciója

A felperes szubjektumában a polgári peres eljárás megindításának elhatározásakor a bíróság előtti magánjogi igényérvényesítés irányába billen ki a mérleg nyelve, annak esetleges elutasító gondolatával szemben. Az ügýtípustól, a felek közötti (korábban már fennállt) kapcsolat jellegétől vagy ennek hiányától és a jogvita bizonyíthatóságától függ az eljárás megindítására vonatkozó felperesi döntés meghozatala. A felperes eljárási helyzetét a polgári perbeli bizonyításnak sikere vagy ellenkező esetben annak elmaradása és az alperes védekezése (ellenkérelme), illetve az alperes esetleges ellenkövetelése (vizontkeresete, beszámítási kifogása) bizonyításának eredményessége, vagy azok hiánya együttesen alakítja. Felperes tudatállapotára az alperes érdemi ellenkérelmének előterjesztését követően erősen ható tényező lehet, ha az alperes csak vitatást, el nem ismerést állít-e, vagy önálló magánjogi igényt fogalmaz-e meg, lényegében a keresetlevél elbírálásával megegyező^[36] vizontkereset-levél, illetve beszámítási kifogás formájában. Ha az alperes ellenkövetelésének érvényesítése előzetesen megalapozottnak ígérkezik, a felperest érintő objektív tényhelyzet hátrányos alakulása a felperes helyzetét (tudatát) negatív irányba mozdít(hat)ja el. Az alperesi ellenkövetelés érvényesítése egyúttal „párhuzamos” (szimultán) alperesi bizonyítást is elindít az adott konkrét eljárásban, a felperest terhelő bizonyítási kötelezettség egyidejű fennállása mellett. A felperes tudatállapotára az aktuális tényhelyzet változása mély impressziót fejt ki, amely a saját bizonyítás és az alperes által előterjesztett bizonyítás alakulásának függvényében is változik. A

[36] Zsitva, 2017, 313., 317.

felperes tudatállapotát és a tényhelyzet alakulását kedvező irányban meghatározó tényező lehet: a saját bizonyítás sikere (1.), és az ellenérdekű fél bizonyításának kudarca (2.). Nem hagyható mindazonáltal figyelmen kívül, hogy felperes bizonyítása önmagában véve lehet oly mértékben összetett és bonyolult, amely az alperes önálló igényérvényesítése nélkül is nehézségekbe ütközhet, amely körülmény fennállása felperes objektív tényhelyzetét és szubjektív tudatállapotának alakulását számottevően, adott esetben kedvezőtlenül érintheti. A felperes szubjektív tudatállapotára nézve és az objektív tényhelyzetének alakulására – a fent nevesített 1. és 2. ponton kívül – az eljáró bíróság eljárási cselekményei is nagy horderejű befolyást gyakorolhatnak. Felperes bizonyítási indítványainak a bíróság általi elutasítása^[37] a szubjektív tudatállapotának és az őt érintő objektív tényhelyzetnek az aktuális állapotát is minden bizonnyal hátrányosan alakítják.

2. Az alperes eljárási helyzete

Az alperes eljárási magatartása, perbeli védekezése két különböző irányú is lehet.^[38] Az egyik esetben alperes pusztán csak vitatja, ellenzi a felperes tényállítását, jogállítását és kereseti kérelmét. A másik esetkörben az alperesi nyilatkozat saját igényt is tartalmaz, viszontkereset-levél vagy beszámítási kifogás formájában. Nem ritka a polgári perben felperes keresetlevélvel szemben mindkét alperesi védekezés egyidejű alkalmazása. Az első esetben az alperes perbeli magatartása (önmagában csak a vitatás folytán) passzív, a második esetkörben az alperes eljárási tevékenysége viszont (az önálló igényérvényesítésből fakadóan) aktív, tevőleges. Az alperes perbeli helyzete felperes tényelőadásának alperes általi pusztá vitatása, tagadása esetén függetlenedik a felperes eljárásjogi cselekményeitől. Az alperest érintő objektív tényhelyzet és szubjektív tudatállapot az ő vitatása (tagadása) esetén általában nem tekinthető az eljárás folyamán érdemben változónak, a felperes bizonyítása sikerétől függőnek. Az alperes eljárási cselekményei ilyenkor elkülönülnek az ellenérdekű fél perbeli magatartásától. Az alperes önálló perbeli igényérvényesítése mindig a felperesi eljárásindítás következménye, ellenkező esetben az alperes a másik oldalon az eljárás önálló kezdeményezőjeként lépne fel.^[39] Az eljárás megindítása minden esetben a felperes saját elhatározása, az alperes viszontkereset-levele, beszámítási kifogása viszont a perindítás által, az eljárás keretei között kikényszerített eljárási cselekmény. Ha az alperes – felpereshez hasonlóan – a polgári perben

[37] Pp.276. § (3) – (4) bekezdései. Lásd még 75/1995. (XII. 21.) AB határozat II.7.

[38] Novák, 1974, 197.

[39] A polgári peres eljárásban előfordulhat, hogy a viszontkereset-levél előterjesztésére a polgári perbeli keretek az adott folyamatban lévő eljárásban nem mindig elégségesek (pl. a lakáshasználat szabályozása iránt indított természetes személyek közötti peres eljárásban az alperes tulajdonjog megállapítása iránt terjeszt elő viszontkeresetet, ennek következtében szükségessé válik a hitelt nyújtó bank perbevonása), ezért mivel alanybővülés a viszontkereset előterjesztése folytán a felperesi oldalon már nem lehetséges, a viszontkeresetet külön polgári peres eljárásban önálló keresetként kell érvényesíteni.

önálló igényt érvényesít, az eljárási helyzete is a felperes pozíciójához válik hasonlónvá, az alperes szubjektív tudatállapota az eljárás befejezéséig – a saját bizonyítása eredményességétől és az ellenérdekű fél bizonyításától függően – az objektív tényhelyzet alakulásának tükrében számára kedvező vagy azzal ellentétes irányban is változhat. Az alperes kereseti kérelemmel szembeni pusztá vitatása is elegendő lehet számára a perbeli sikerhez, önálló magánjogi igényérvényesítés (viszontkereset, beszámítási kifogás) nélkül is, ha a felperes perbeli bizonyítása önmagában véve nem vezetett eredményre. Az alperes felpereshez hasonló önálló igényérvényesítését – az általa előterjesztett bizonyítási indítványok bíróság általi elfogadása vagy annak elutasítása következtében – a bíróság eljárási cselekményei is meghatározzák. Az alperes bizonyítási indítványainak jövőben bekövetkező elutasítása a szubjektív tudatállapotára nézve és az objektív tényhelyzete alakulása tekintetében számára is minden valószínűség szerint kedvezőtlen irányú változást idéznek elő.

IV. KÖVETKEZTETÉSEK

1. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezés azon, párosan alkalmazható fogalompár, amely a polgári peres eljárás folyamatban léte alatt az érintett peres fél (felperes, alperes) aktuális eljárási helyzetét az adott időpillanatban meghatározza. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések a peres fél eljárási pozícióját tárgyi és alanyi oldalról a polgári peres eljárás teljes időtartama alatt hűen kifejezik. Az objektív tényhelyzet a külvilág számára érzékelhető, a szubjektív tudatállapot az egyén belső folyamatai által szabályozott. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot léte, alakulása, változása alapvetően független a hatályos jogszabályi előírásoktól, az aktuális jogszabályi környezettől.

2. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések nemcsak a polgári peres eljárásban, hanem a bíróság előtt más típusú eljárásokban (pl. büntetőeljárásban, közigazgatási és munkajogi tárgyú jogvitákban), valamint közigazgatási hatóság előtt folyamatban lévő közigazgatási eljárásokban is alkalmazsak – az eljárás teljes időtartama alatt – az eljárásban érintett fél eljárási pozíciójának leírására. A büntetőeljárásban és a hivatalból kezdeményezett közigazgatási eljárásban az eljáró hatóság hivatalbóli bizonyítása és nem a fél magánjogi jogérvényesítése áll az eljárás középpontjában, ezért az ő esetében az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot fogalompár már más jelentéstartalommal bír.

3. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezések az eljárásban félként érintett személy helyzetét leíró és irányító szerepe különbözik egymástól a kérelemre induló és a hivatalból kezdeményezett bíróság előtti, és egyéb (közigazgatási) hatóság előtt indított eljárásokban. A hivatalból kezde-

ményezett eljárások (meghatározott közigazgatási eljárások,^[40] büntetőeljárás) nem magánjogi jogviszonyok körében felmerült jogvitán alapulnak. Ha a jogvita nem a felek mellérendeltségén alapuló (tipikusan magánjogi) jogviszonyon nyugszik, és a polgári peres eljárásban hivatalbóli bizonyításnak is helye van, az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot fogalom pár eljárásbeli jelentősége csökken.

4. A peres felek eljárásban betöltött helyzetének objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot kifejezésekkel való megjelölése közöttük eljárásjogi értelemben annyi különbséget mindenképpen eredményez, amely a fél által betöltött perbeli pozíció önkéntességéből és annak kényszerűségéből fakad. Az alperes számára az objektív tényhelyzetet és a szubjektív tudatállapotot az a pozícióból fakadó hátrány is formálja, amelyet a felperesnek a polgári peres eljárásban később benyújtandó iratok, dokumentumok (bizonyítékok) együttes előzetes ismerete jelent (információ-aszimmetria). Peres felek között a polgári peres eljárással és az érvényesíteni kívánt igénnyel kapcsolatos információk hivatalos ismeretében fennálló különbség jobban megmutatkozik azon eljárásokban, amelyek nem fizetési meghagyással szembeni ellentmondás folytán alakultak perré, hanem amelyeket közvetlenül a bíróság előtt kezdeményeztek.

5. A polgári peres eljárásban betöltött felperesi és alperesi pozíció az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot definíciókkal történő bemutatása a perbeli szerepek kialakulásához vezető időtényező (felkészülési idő) alapján is nagymértékben meghatározott. Az eljárást kezdeményező fél – az adott esetben a jogszabályi előírások által rögzített – időtényező felől maga rendelkezik, az eljárás alá vont egyén (jogalany) a védekezéshez szükséges időintervalluma a jogszabály által behatárolt keretek közé szorított. Az alperes számára az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot által koordinált perbeli helyzetben felperes magánjogi igényérvényesítésének vitatása körében az adott eljárásban az önálló kezdeményezés lehetőségének köre és mértéke korlátozott, a kereseti kérelemhez, valamint tárgyában és tartalmában is a kereset által kijelölt keretekhez kötött.^[41]

6. Felperes és az alperes polgári peres eljárásban fennálló objektív tényhelyzetét és szubjektív tudatállapotát a) a saját eljárási cselekményei, b) az ellenérdekű fél eljárási cselekményei, c) a bíróság eljárási aktusai mindkét irányban korrigálhatják. Ezen tényezők által az érintett felek objektív tényhelyzete és a szubjektív tudatállapota alakításának a lehetősége áll csak fenn, amelyeknek az összessége a polgári peres eljárás folyamatban léte alatt pillanatról pillanatra, hol az egyik, hol a másik fél számára kedvező, vagy azzal ellentétes irányú változást idéz elő. Az objektív tényhelyzet és a szubjektív tudatállapot változása a polgári peres eljárásban ennek következtében előzetesen nem kiszámítható folyamat.

[40] Hivatalból kezdeményezett közigazgatási eljárásnak minősül a túlépített épület bontásának elrendelése iránti, a jogellenesen hazánkban tartózkodó kiutasítása iránti vagy a gyorsított bírságoló hatósági eljárás. Ld. Balla, 2019, 201.

[41] Pp.204. § (1) bekezdés, Pp.209. § (1) bekezdés.

IRODALOM

- 75/1995. (XII. 21.) AB határozat.
- A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény.
- *A magyar polgári per jog főbb kérdései* (1953). Állam- és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtára 3. szám. Jogi és államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, Budapest.
- A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény.
- Atkinson, Richard C. – Hilgard, Ernest – Smith, Edward E. – Nolen-Hoeksama, Susan – Fredrickson, Barbara L. – Loftus, Geoffrey R. (2005): *Pszichológia*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény.
- Bacsó Jenő (1910): *A jogvédelem előfeltételei a polgári perben*. Máramarossziget.
- Balla Zoltán (2019): VII. Fejezet - A hivatalbóli eljárás. In: Boros Anita – Darák Péter (szerk.): *Az általános közigazgatási rendtartás szabályai*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest.
- BDT2020.4279. – Fővárosi Ítéltábla 7. Pf.21.138/2018/5. sz. határozat.
- Bencze Mátyás – Badó Attila (2016): A magyar bírósági rendszer hatékonyságát és az ítélkezés színvonalát befolyásoló strukturális és személyi feltételek. In: Jakab András – Galduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Bencze Mátyás (2012): A jogalkalmazói folyamat jogszociológiai vizsgálata. In: Bencze Mátyás – Vinnai Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások – egyetemi jegyzet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BH1975.78. – Kecskeméti Megyei Bíróság Pf. III.21.385/1973. sz. határozat.
- BH2022.49 – Kúria Pfv. VIII.20205/2017/7.
- Cohen, Felix S. (1960): *Legal Conscience: Selected Papers of Felix S. Cohen*. Yale University Press, New Haven.
- Cook, Walter Wheeler (1937): 'Facts' and 'Statements of Fact'. In: *The University of Chicago Law Review*. 1937/2.
- Czoboly Gergely (2016): A polgári perek elhúzódása. In: Jakab András – Galduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA TK Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Csepeli György (2003): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Durkheim, Émile (1978): A szociológia módszertani szabályai. In: Durkheim, Émile (1978): *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- EBH2005.1376. sz. – Legf. Bír. Kfv. I. 35.007/2005/11. sz.
- EBH2009.1969. – Legf. Bír. Gfv. XI. 30.075/2009. sz.
- EBH2010.2187. – Legf. Bír. VI. 37.173/2009. sz.
- Ébner Vilmos (2018): Perindítás – XI. Fejezet. In: Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III*. Pp. 1. § - 262. §. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest.
- Erdei András (lektor) (2007): *Magyar-angol-magyar jogi szakszótár*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft, Budapest.
- Fact Situation legal definition of Fact Situation. (Elérhető: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Fact+Situation>. Letöltés időpontja: 2024. augusztus 25.).
- Fleck Zoltán (2008): *Jogállam és igazságszolgáltatás a változó világban*. Pallas Páholy - Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fleck Zoltán (2017): A kutatás elméleti háttere. In: Fleck Zoltán – Kiss Valéria – Tóth Fruzsina – Neumann László – Kenéz Anikó – Bajnok Dávid (szerk.): *A jogtudat narratív elemzése*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

- Gáspárdy László (1979): Konfliktushelyzetek a polgári jogi jogviszonyokban. In: *Gazdaság- és Jogtudomány. MTA IX. Osztályának közleményei (13)*. 1979/1-2. sz.
- Giddens, Anthony (2008): *Szociológia*. Második kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- Horváth Barna (2004): *A jogelmélet vázlata*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő.
- Hunyady György – Berkics Mihály (szerk.) (2015): *A jog szociálpszichológiája. – A hiányzó láncszem*. ELTE Eötvös Könyvkiadó, Budapest.
- Jancsó György (1912): *A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve*. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Juhász József – Szőke István – Kovalovszky István (szerk.) (1992): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Kilencedik, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kengyel Miklós (2014): *A magyar polgári eljárásjog – Osiris Tankönyvek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kovács Marcel (1927): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest.
- Kulcsár Kálmán (1966): *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kulcsár Kálmán (1976): *A jogszociológia alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kulcsár Kálmán (2002): *Jogszociológia*. Második kiadás. Vince Kiadó, Budapest.
- Kúria Pfv. 20205/2021/7.
- Kúria Pfv. 20364/2021/7.
- Lamm Vanda (főszerk.) (2009): *Jogi Lexikon*. Átdolgozott és bővített kiadás. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest.
- Lehman, Jeffrey – Phelps, Shirelle (2005): *West's encyclopedia of American Law*. Vol. 7. Thomson/Gale.114. (Elérhető: <https://indianpdf.com/wests-encyclopedia-of-american-law-volume-7/>. Letöltés ideje: 2024. január 25.).
- Lugosi József (2021): *A jogérvényesítés jogszociológiai aspektusai a polgári peres eljárásban*. PhD-disszertáció. ELTE, Budapest.
- Magyary Géza (1898): *A magyar polgári peres eljárás aaptanai (A perbeli cselekvények tana)*. Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest.
- Magyary Géza (1924): *Magyar polgári perjog*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Franklin Társulat, Budapest.
- Márkus Dezső (szerk.) (1907): *Magyar Jogi Lexikon I-VI., VI. kötete, Pergátló kifogás – Zsupán*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Novák István (1966): *Kereset a polgári perben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Novák István (1974): *Beadványok a polgári perben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Ország László – Magay Tamás (2009): *Angol – magyar Nagyszótár és Magyar – angol Nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pataki Ferenc (2011): Jog és Pszichológia. In: *Magyar Tudomány*. 2011/5. sz.
- Peschka Vilmos – Beck Mihály (Főszerk.) (1990): *Akadémiai Kislexikon II. L-Zs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Plósz Sándor (1927): *Összegyűjtött dolgozatai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Pokol Béla (2002): *Jogszociológiai vizsgálódások*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Pszichológia kidolgozott tételek - Babes-Bolyai Tudományegyetem 2009 távoktatás: A tudat fogalma és funkciói. Módosult tudatállapotok. (Elérhető: <https://pszichologia.szeszterke.ro/a-tudat-fogalma-es-funkcioi-modosult-tudatallapotok>. Letöltés ideje: 2023. szeptember 08.).

- Róbert Péter – Fekete Balázs (2017): Ki ellen nyerne Ön meg egy pert? Attitűdök jogról, bizalomról rétegződési szempontból. In: *Iustum Aequum Salutare*. 2017/1. sz.
- Rule 401. Test for Relevant Evidence | Federal Rules of Evidence | US Law | LII / Legal Information Institute. (Elérhető: https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_401. Letöltés időpontja: 2024. augusztus 25.).
- Sárffy Andor (1946): *Magyar polgári perjog*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.) (1967): *A Polgári perrendtartás magyarázata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Torma Judit (2020): Jog, nyelv, pszichológia. A jog és nyelv kutatásának pszichológiai vetületei. In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2020/1. sz.
- U1 A0S1: What is psychology? (Elérhető: https://www.oup.com.au/_data/assets/pdf_file/0031/58297/12_EDW_OP34_SB_03907_TXTC2_lowres.pdf. Letöltés ideje: 2023. szeptember 22.).
- Vinnai Edina (2012): Jogismeret, jogi attitűd, jogtudat. In: Bencze Mátyás – Vinnai Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások. Egyetemi jegyzet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Visontai-Szabó Katalin (2017): A jog és a pszichológia összekapcsolódása: úton egy új tudományág kialakulása felé. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta iuridica et politica*. Szeged.
- Wopera Zsuzsa (2024): Perindítás – XI. Fejezet. A 170. §- hoz fűzött magyarázat. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Új jogtár Nagykommentár a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Jogtár-formátumú kiadás.
- Zsitva Ágnes (2017): Perfelvételi szak - XII. Fejezet. Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest.